

Morvai Tünde–Szarka László

A magyar tannyelvű iskolák választása Dél-Szlovákiában Gömöri, mátyusföldi és zoboralji gyakorlatok

Choice of school in South-Slovakia

In addition to the analysis of the ethnical aspects of school choice, the aim of our research was to reveal the aspects of socialization, the social, qualitative and other specific particularities characteristic to certain micro regions, and the relationships between them. We have chosen methodological tools in concordance with the exploration of local problems. During an interview process we investigated the view-points of teachers, school headmasters, local civil leaders in three different specific micro regions of South Slovakia. The three locations were represented by Zoboralja, where Hungarians live sporadically and where the number of Hungarian programme primary school students decreases in the highest ratio, by Gömör, where for the present, the Hungarian native language Roma children preserve the Hungarian programme schools, and by the Slovak-Hungarian mixed populated Mátyusföld, as past ethnical and language border.

A külföldi magyarok körében végzett társadalomtudományi kutatásoknál különösen fontos, hogy ne tagolatlan egységként vizsgáljuk az adott kisebbségi közösségeket, hanem vegyük figyelembe a különböző interetnikus, szociális, nyelvi, kistérségi helyzetek sajátosságait. Az iskolaválasztási stratégiákról szóló kutatásunk során a lokális többségi helyzetben és a szórvány vidéken – kisvárosokban és falvakban – élő szlovákiai magyarok körében külön-külön végeztük el helyi szintű vizsgálatainkat. Annak ellenére, hogy a szlovákiai magyarság abszolút többsége ma is olyan településeken él, ahol lokális többséget alkot, a szórványosodási folyamat reális gondot jelent.

2001-ben még 411 magyar többségű település volt, de közülük már 144-ben nem működött magyar tannyelvű iskola. A nemzetiségi bevallás szerint magyar többségű települések száma a 2011. évi népszámlálási adatok szerint közel ötvennel csökkent. A 363 magyar többségű településre 2011-ben 227 magyar tannyelvű általános iskola (szlovákiai megnevezésük szerint: „alapiskola”) jutott, azaz az iskola nélkül vegetáló magyar többségű falvak száma (136) statisztikailag ugyan csökkent, de közben 21 magyar tannyelvű iskolát is be kellett zárni.¹

A szórványosodás jelensége megfigyelhető az egyre inkább egyes magyar-szlovák etnikai kontaktuszónában. Az egykor legtöbb szakaszon „éles nyelvhatárként” leírható etnikai választóvonal mente ma a magyar-szlovák-roma etnikumú települések keskenyebb-szélesebb sávja (Keményfi 2003). Különösen gyors ez a folyamat a különböző okok miatt fejlődésnek indult kisvárosokban (pl. Szencen, Galántán, Vágsellyén, Léván, Losoncon, Szepsiben), illetve a két szlovákiai nagyváros – Pozsony és Kassa – kiterjedt agglomerációjában. Az államhatár és a „nyelvhatár” közt húzódó magyar többségű sáv gömöri, abaúj-tornai, zempléni szakaszain, ahol az összefüggő magyar lakta zóna több településnyi hosszúságban megszakadt, a roma népesség arányszáma is folyamatosan emelkedik, amely a hagyományos magyar identitású gömöri, bodrogi romák kivételével, egyre több helyen már vagy a roma, vagy a szlovák nemzetiség megerősödését jelenti.

A Szlovák Oktatási Információk és Előrejelzések Hivatalának honlapján található hivatalos adatok szerint 2003 és 2011 között Szlovákiában a magyar nemzetiségű iskolakörű népesség 44 218 főről 34 203 főre, azaz kerekén 20 százalékkal csökkent. Kizárólag a nagyrocei és a rimaszombati járásban lettek többen ugyanezen időszak alatt a magyar nemzetiségű tanulók. Előbbiben 1038-ról 1288 főre, azaz 24,1 százalékkal, a rimaszombati járásban pedig 3571-ről 3628-ra, azaz 1,6 százalékkal gyarapodott a magukat magyar nemzetiségűnek tekintő tanulók száma. (Štatistická ročenka – základné školy 2003-2011). A magyar nemzetiségű iskolakötelesek számának folyamatos csökkenésével párhuzamosan, némi csökkenés ellenére még mindig jelentős, tíz százalékos a szlovák alapiskolában tanuló magyar nemzetiségű diákoknak az aránya. 2003-ban a 44 218 magyar nemzetiségű alapiskolásból 37 736 fő, azaz 85,34 százalék járt magyar tannyelvű iskolába. Nyolc évvel később, a 2011-2012-es tanévben az összesen 34 203 magyar nemzetiségű tanuló közül 30 522 fő, azaz 89,24 százalék magyar tannyelven sajátította el az alapiskolai ismereteket. (Štatistická ročenka – Škola a žiaci denného štúdia 1989-2011).

¹ A 2001-2011. évi népszámlálások adatát ld. a Szlovák Statisztikai Hivatal honlapján közreadott elektronikus publikációkban. (Základné údaje, 2012) A nemzetiség meghatározása a népszámlálás módszertani útmutatója szerint a következőképpen hangzott: „Nemzetiség alatt a nemzethez vagy etnikai csoporthoz való tartozást értjük. Az egyén saját döntése alapján határozzák meg. Nem az anyanyelv vagy a lakos által használt vagy beszélt nyelv a döntő, hanem saját döntése arról, hogy egy meghatározott

nemzethez, nemzetiségi kisebbséghez vagy etnikai csoporthoz tartozik.” Uo. 6. A 2001. évi szlovákiai magyar intézményi ellátottsági helyzetről Soóky, 2003. A szlovákiai magyar tannyelvű iskolák statisztikai adatait a pozsonyi Oktatási Információk és Előrejelzések Intézete (Ústav informácií a prognóz školstva) elektronikus oktatási évkönyveiből, illetve idősoros adatközléseiből merítettük: <http://www.uips.sk/>

1. A kutatás módszertana

Kutatásunk a helyi szintű problémák feltárására irányult, ezért mind a három kistérségben igyekeztünk olyan településeket kiválasztani, amelyek oktatási intézményének tannyelve, látogatottsága, ellátottsága tükrözte az adott járás magyar tannyelvű jellemző (körzeti, kistéleplési, kisvárosi stb.) iskolatípusainak helyzetét. A kiválasztott 14 településen félig strukturált interjúkat és fókuszcsoporthoz beszélgetéseket készítettünk. Szám szerint Gömör nagyrőcei és rimaszombati járásában 20, a Mátyusföld galántai járásában 8, Zoboralján a nyitrai járásban pedig 12, azaz összesen 40 interjú és kistérségenként egy-egy fókuszcsoporthoz interjú készült. Ez utóbbiak közül a gömöri fókuszcsoporthoz interjúkat a tornaljai és környező magyar többségű települések tanítóival készítettük, a galántai és a nyitrai járásban pedig az egyik helyi iskola hetedik osztályos diákjai körében zajlott. A többi interjú iskolavezetőkkel (8), pedagógusokkal (14), szülőkkel (13) és helyi civil vezetőkkel (5) valósítottuk meg négy járás településén. Ezek a községek a következők voltak: a nagyrőcei járásban Gömőrfalva (Harkács) és Tornalja, a rimaszombati járásban Baraca, Kálosa, Nemesradnót és Rimaszécs, a galántai járásban Felsőszeli és Galánta, a nyitrai járásban pedig Gímes, Kolon, Alsóbodok, Pográny, Nagycétény, Kálaz települések.

A kvalitatív kutatási módszer választásával elsődlegesen az volt a célunk, hogy a témakör helyi narratíváinak összegyűjtésével és elemzésével a maguk összetettségében és összefüggéseiben ismerhessük meg a látszólag egyszerű iskolaválasztási döntés mögött meghúzódó történeti, szociális, családi, szocializációs okokat, érveket, lojalitás- és identitásmotívumokat. Ennek megfelelően interjúalanyainkat nem csak az aktuális iskolaválasztási stratégiájukról kérdeztük, hanem saját, illetve adott esetben gyermekeik iskolai életútjáról is. Fontosnak tartjuk, hogy a szülői, pedagógusi életutakat is elemezzük.

Több különleges történetet sikerült feltárnunk azok körében, akik szlovák nyelvű alapiskolába jártak. Az egyik zoboraljai magyar tannyelvű iskolába járó gyermek szlovák nemzetiségű édesanya történetéből az derült ki, hogy gyermekeik azért járnak magyar nyelvű iskolába, mert zoboraljai magyar házastársa házasságkötésük feltételeként szabta meg születendő gyermekeik magyar nyelven való iskoláztatását. Gömörben pedig annak a magyar anyanyelvű roma családnak a dilemmájával szembesültünk, amely a magyar és szlovák iskola közt részben kénytelen volt az iskola által kínált szociális szolgáltatások alapján dönteni, miközben a szülők – a gömöri kistérségekre jellemző munkanélküliségből reális kiutat jelentő csehországi munkavállalási gyakorlat miatt – egyre inkább a szlovák tannyelvű képzést ítélik gyermekeik számára hasznosabbnak.

Egy másik példa a magyar-szlovák vegyes házasságból származó szülő, aki Nyitra városában végezte szlovák nyelven alapiskolai tanulmányait. A járás központjában, Nyitrán, ahol közel 1500 magyar nemzetiségű él, nem működik magyar tannyelvű alapiskola. A nyitrai magyar szülők számára gyermekeik magyar nyelven történő iskoláztatása a környékbeli magyar nyelvű alapiskolával rendelkező településeken lenne megoldható. Erre a megkérdezettek elmondása szerint nagyon ritkán adódik példa. Hasonló helyzettel a galántai járási székhely magyar tannyelvű iskolájában is találkoztunk. A szomszédos magyar többségű és nagy lélekszámú településről – a helyi magyar iskola közelmúltban történt megszüntetése miatt – a munkanélküli édesanyja viszi be naponta autóbusszal két gyermekét a „városi iskolába”.

Egy szlovák alapiskolát végzett interjúalanyunk két magyar nemzetiségű szülő gyermekeként saját bevallása szerint azért került szlovák iskolába, mert édesanyja politikai okokból, az 1989 előtti rendszerváltást megelőző korban a többségi tannyelv mellett döntött. De akadtak fordított példák is, amikor erős szlovák kötődéssel, vagy tiszta szlovák családi háttérrel azért választották gyermekük számára a magyar alapiskolát, mert az idegen nyelv tanulását az oktatás szerves részének tekintik.

A pedagógus-, intézményvezetői és szülői interjúink során igyekeztünk megismerni az iskolaválasztás etnikai, szociális, szocializációs, minőségi és egyéb, az egyes kistérségekre jellemző sajátos okait, az ezek közti összefüggéseket. Az ugyanis az egész kutatás egyik hipotézise, kiindulópontja volt, hogy a kisebbségi magyar iskolák választásában nem csak az etnikai szempontok játszanak szerepet, így az iskolaválasztást befolyásolni kívánó lépések megtervezésekor fontos lenne ismerni a valós hátteret. A kutatás során kizárólag az állami- önkormányzati fenntartású iskolákat vizsgáltuk, feltételezve, hogy a csekély számú magyar egyházi iskolák és magániskolák választásában egészen más összefüggések játszanak szerepet.

2. Tendenciák a gömöri magyar tannyelvű oktatásban

A történeti Gömör dél-szlovákiai részének magyarok által lakott járásainak kialakítása az etnopolitikai *gerrymandering* (azaz a többségi szlovák népesség regionális többségének biztosítását célzó közigazgatási felosztás) elvei és technikája leplezetlenül érvényesült. A régió magyarságát a nyelvhatárt átlépő, észak–déli irányban összekapcsolt településekből összerakott nagyrőcei, rimaszombati és rozsnyói járásokban mindenhol regionális szinten is kisebbségi helyzetbe kényszerítették. Ezzel együtt a Gömöri folyó- és patak völgyek magyarsága a közigazgatási körzetek keretei közt, illetve a

települési önkormányzatok kulturális, oktatási együttműködésével igyekeznek érvényt szerezni saját nemzetiségi érdekeinek is. Az általunk vizsgált Sajó-völgyi falvak például 2008-ban információs központ kialakításával próbálták megteremteni a Sajó Völgye Mikrorégió turisztikai együttműködését. Hasonló kezdeményezések figyelhetők meg a Balog-, a Rima-, Vály- és Csermosnya-völgyi magyar többségű községek közti együttműködésben is, esetenként a szomszédos magyarországi kistérségekkel is kooperálva.²

Az általunk kiválasztott két járás feltűnő kivételt jelent a magyar nemzetiségű iskolaköteles fiatalok számának alakulása szempontjából. A fentebb jelzett növekedés teljességgel szokatlan növekedési mutató kétségkívül szorosán összefügg a két kistérség magyar anyanyelvű roma családjainak nagyobb gyermekszámával, s ami jó jel, ez a nemzetiségi adat jelenleg még megjelenik a magyar iskolai beiratkozások gömöri adatsoraiban is.

A gömöri magyar iskolaválasztási, beiratkozási tendenciákat kutatásunk egyfajta terepróbjaként a Selye János Egyetem Tanárképző Karának hallgatóival közösen, 2011 szeptemberében Tornalján, a Városi Művelődési Központtal együttműködve végeztük. Az utolsó magyar többségű gömöri kisvárosban és a hozzá közeleső falvakban iskolavezetői, pedagógusi és szülői interjúkat készítettünk. Ezen kívül Tornalján egy fókuszcsoporthoz tartozó keretében azt próbáltuk felmérni, miként látják az iskolavezetők a kistérség magyar oktatására jellemző kisiskolák, illetve a magyar-roma közös képzés jelenét és jövőjét.³

Maga Tornalja a nagyrócei járáshoz tartozik és a Sajó-völgyi szlovákiai magyarság fontos központja, ma is többféle körzetközpontra is lát el. A településen egy magyar-szlovák tannyelvű és egy magyar tannyelvű óvoda, két magyar tannyelvű alapiskola mellett a magyar tannyelvű gimnázium és három összevont osztállyal magyar tannyelvű „speciális” kiegészítő iskola működik.⁴ A rócei járásában a két tornaljai iskolán kívül Harkács és Sajógömör községben működik kilencosztályos magyar tannyelvű alapiskola. A gicei és dereski iskolákban csak az alsó tagozat négy osztálya működik. A 2012. évi iskolai beiratkozások során a járás hat magyar iskolájába összesen 116 gyermeket írtak be, közülük 80 elsős a tornaljai Ka-

² Információs központ Tornalján, Új Szó, 2007. április 30; A Sajó-völgyi és a batorterenyi kistérségi együttműködésről ld. Összefog két határmenti kistérség, Uo. 2007. december 14.

³ Az interjúvázlakat Papp Z. Attila készítette, aki maga is részt vett a próbalekérdezőkben. A terepmunka során készültek a Márton Áron Szakkollégium által működtetett határon túli magyar oktatási kataszter szlovákiai adatfrissítését célzó lekérdezések. Vö. A Kárpát-medencei magyar oktatási és tudományos intézményeinek adatbázisa. <http://kataszter.martonaron.hu/index.php?page=adat>

⁴ A hét magyar tannyelvű tornaljai oktatási intézmény 2010-2011. évi adatai megtalálhatók: http://kataszter.martonaron.hu/index.php?page=adat&p=1&desc=&orderby=&institute_type_id=&country_id=5&county_name=&city=tornalja&name=&leader_name=&terkepkel

zinczy Ferenc Magyar Tannyelvű Alapiskolában kezdte meg tanulmányait. A két alsó tagozatos iskolába viszont mindössze 4-4 elsős jutott.

A szomszédos rimaszombati járásban összesen 36 magyar tannyelvű alapiskola, közülük csupán 7 teljes kiépítettségű, azaz kilencosztályos intézmény működik. A 29 alsó tagozatos iskola közül 22 intézményben nincs anynyi tanuló, hogy a négy évfolyamatot külön osztályokban lehessen tanítani. Három iskolában három, 15 helyen két, öt községben pedig egyetlen összevont osztályban tanítják a gyermekeket.⁵ A 2012-2013-as tanévben összesen 486 elsős iratkozott be ezekbe az iskolákba. A legnagyobb járási magyar tannyelvű iskolának, a rimaszombati Tompa Mihály Magyar Tannyelvű alapiskolába 63 család adta gyermekét. Húsz vagy annál több elsősrel indult ez a tanév a bátkai, a rimaszombati, teljesen szegregált, romák által lakott Dúza-telepi, valamint a feledi, várgedei és lénártfalvi magyar tannyelvű iskolákban. Ugyanakkor 21 iskolában a beiratkozott elsősök száma tíznél kevesebb volt, köztük olyan nagy múltú magyar falvakban, mint pl. Ajnácskőn (9), Sajószentkirályin (8), Balogfalán (7), Egyházabáston (6), Hanván (5), Jánosiban és Tajtibán (1-1). (Štatistická ročenka – základné školy, 2011-2012)

Ezzel együtt az egyre nehezebb helyzetben lévő kisiskolákhoz láthatóan mind az önkormányzatok, mind pedig az oktatók megpróbálnak a végéig ragaszkodni. A tornaljai fókuszcsoporthoz tartozó magyar iskolavezetői, pedagógusai saját helyzetüknek megfelelően érveltek a legtöbb helyen összevont osztályokkal működő kisiskolák mellett vagy ellen. A felszereltség, az oktatókkal való ellátottság és a versenyképesség érvei hangzottak el a körzeti és városi iskolákat támogatók szájából, míg a saját településük „egyetlen és utolsó értelmiségi munkahelyének elvesztése”, a szülőfaluhoz való kötődés, a helyben maradás és a közösségi összetartozás erősítése pedig a kisiskolákat képviselők részéről. A szlovákiai állami és önkormányzati kettős iskolafenntartás számos előnye mellett ezek az egymással ütköző vélemények is jól jelezték, hogy az aprófalvak a rohamosan fogyó népesség mellett kizárólag a magyar anyanyelvű roma családok bevonásával képesek fenntartani iskoláit.

Lévén, hogy a települések egyre nagyobb részében a tanulók többségét a roma származású családok íratják magyar iskolába, a gömöri kistérségben is megállíthatatlanul felgyorsulni látszik az a szegregációs folyamat, amelynek eredményeképpen a magyar szülők a városi vagy magyar többségű körzeti iskolákba (Tornaljára, Rimaszombatba, Pelsőcre) küldik gyermekeiket, a helyben lakó roma családok pedig gyakran magukra maradnak a kistépelülések által fenntartott magyar tannyelvű iskolákban. Ez a

⁵ A rimaszombati járás magyar iskoláinak adatait ld. uo. http://kataszter.martonaron.hu/index.php?page=adat&p=1&desc=&orderby=&institute_type_id=&country_id=&county_name=rimaszombat&city=&name=&leader_name=&terkepkel

szegregációs folyamat több helyen már nemcsak az iskolában érezteti hatását, hanem egész települések alakulnak át paraszti magyar falvakból szinte kizárólag romák által lakott községekké. Baraca, Kálosa községekben ez a folyamat már igen előrehaladott állapotban van. Nemesradnóton és Rimaszécsen pedig már szintén a roma népesség alkotja a helyi többséget. (Prónai, 2005. Gecse, 2007).

A gömöri magyar tannyelvű, többségében roma többségű falusi iskolákkal kapcsolatosan a terepmunka során készült interjúkban alapvetően négyféle magatartás fogalmazódott meg a helyi magyar, illetve roma közösséget képviselők részéről.

1. A szülők jelentős része szerint az iskolai tanulás első éveit igyekezni kell lehetőség szerint utazás nélkül, a lakóhelyen, a szülőfaluban, a család közelében megoldani, s ennek érdekében akár a kisiskola hátrányait és a roma tanulókkal való együttélés konfliktusait is érdemes vállalni, illetve a szülőknek össze kell fogni a polgármesterrel annak érdekében, hogy az iskolai oktatás rendben történjék és eredményes legyen. Attól lehet tartani, hogy a roma többségűvé váló, s ezzel párhuzamosan szociálisan nehéz helyzetbe kerülő, leépülő gömöri magyar településeken ezek a törekvések hathatós állami, pályázati támogatások, jól végiggondolt rásegítő oktatási modellek nélkül rövid távon kudarcra vannak ítélve.
2. A településen kialakuló, időről-időre változó mintáknak a szülők és a tanulók közt egyaránt nehezen alábecsülhető szerepe van. Ezeket a mintákat gyakran a saját vagy egy szomszédos iskola, az ott tanító pedagógusok jó híre, más esetben a hátrányos helyzetű tanulók miatt szociális kedvezményekre (ingyen étkezésre, iskolai felszerelésre) jogosult iskolák vonzereje alakítja.
3. A versenyképes tudás megszerzésének nehézségeit hangsúlyozó szülők és pedagógusok számára ezek a kisiskolák a negatív, illetve a fenntarthatatlan modellt jelentik. A szülők emiatt igyekeznek gyermekeiket a közeli körzeti vagy még inkább a térségközponti városi iskolába íratni. Ez a családi stratégia mindenütt, ahol a kistérség központjában is létezik magyar tannyelvű iskola, kedvezőtlenül hat a helyi iskolahálózat fennmaradására. Gömörben a harkácsi, pelsőci, tornaljai és a rimaszombati központi, illetve városi iskolák folyamatosan növekvő vonzereje miatt – az országban egyedülálló módon – növekvő gyermeklétszám mellett is gyorsan végveszélybe kerülhetnek a falusi kisiskolák. Ezt a folyamatot szemmel láthatóan felerősítik azok a szegregációs tendenciák, amelyek az egész kelet-közép-európai térségben megfigyelhetők a romák által lakott kistérségekben.

4. A magyar többségű falusi települések iskoláiban a gyermekeik jövőjében a nyelvtudásnak kiemelt jelentőséget tulajdonító szülők eleve reménytelennek tartják az államnyelv jó színvonalú elsajátítását, s ezért inkább a városi iskolát választják.

Ami az elsőként említett magatartásformát illeti, az általunk vizsgált gömöri településeken érezhetően visszaszorulóban vannak az együttélés – s ezzel együtt a közös oktatást a lokális életviszonyok természetes velejárójaként – elfogadó magyar szülői vélemények. A legtöbb helyen mélyülő szociális, kulturális különbségek, a gyakori helyi konfliktusok miatt az iskola nem képes kezelni a két csoport közös problémáit. Még azok a szülők is, akik nem íratják gyermekeiket a városi iskolába, legtöbbször átmeneti, az alsó tagozat idejére érvényes megoldásnak tekintik a helyi roma többségű iskola választását. Ennek okaként általában nem a roma tanulók túlsúlyát, s az ő tanulási, magatartásbeli problémáikat említették első helyen, hanem a falusi kisiskolák gyengébb felszereltségét, az egybevont osztályokban folyó tanítás gyengébb minőségét.

Azzal láthatóan az iskolavezetők, pedagógusok és a magyar szülők is tisztában vannak, hogy a roma családok magyar vagy többségi szlovák iskolaválasztása alapvetően meghatározhatja az egyes falvak, sőt az egész kistérség magyar oktatásügyének a helyzetét, sorsát. A többségi szlovák nyelv megfelelő elsajátítása körüli viták, kérdések egyidősek a szlovákiai magyar iskolarendszer kialakulásával, s máig legfeljebb ígéretes kísérletek jelzik a mindkét részről sokszor hangoztatott kommunikáció-központú államnyelv-oktatás irányába való elmozdulást. A magyar és a magyar anyanyelvű roma szülők többsége láthatóan egyformán tisztában van azzal, hogy gyermekeik számára az anyanyelven való tanulás jelentheti a legkevésbé gondot, ugyanakkor egyformán fontosnak tartanak a jó színvonalú szlovák nyelvoktatást is. Az alsókálosai magyar tannyelvű iskolát választó, két érettségizett gyermeket felnevelő roma édesanya szerint a helybeli magyar és (az időközben gyermek hiányában megszűnt) szlovák kisiskola közül annak idején azért választották a magyart, mert

„Énnekem jobb volt ez a magyar, meg ez nekünk jó volt, jobban tudtam velük foglalkozni, akkor nem lenne enyémeknek érettségi, meg semmi (mosoly). Tényleg mert a szlovák az nem ment volna nekik. Ezért volt így.”

Az már a kistérségi pályaválasztás és pályakezdés gyötrelmeit jelzi, hogy a romák körében mindmáig kivételszámba menő sikeres érettségi vizsga ellenére mindkét kálosi fiatal második éve munkanélküli. A közepes angol nyelvtudás sem segít rajtuk, s láthatóan megbánták a gimnáziumi tanulmányokat, ugyanúgy nincs szakmájuk, mint azoknak, akik az alapiskolát sem fejezték be. „Feléptményi“, azaz kiegészítő iskolában szeretnének nevelői képesítést szerezni, s így talán kaphatnának munkát a helyi iskolában. Felső-

fokú végzettség után pénzhiány miatt nem vágnak, bár ha tudták volna, hogy ösztöndíjat is kaphatnának, valószínűleg megpróbálták volna az egyetemet.

A történetileg hosszú időn keresztül jól működött helyi minták erejét vagy erőtlenségét jól jelzi a roma többségű magyar iskolák változó vonzereje. A Balog-völgyi Radnótón, a kismemesi múltját külsőségekben még őrző, mára erős magyar-roma többségű településen, a magyar-szlovák vegyes házasságban élő háromgyermekes szlovák nemzetiségű édesanyja, aki maga is a helyi iskolában dolgozik nappalis tanítónőként, a falu egyetlen – magyar tannyelvű – alapiskoláját magától értetődő megoldásnak tartotta gyermekei számára:

Az alapján hogy magyar származásúak vagyunk, szóba se jött szlovák iskola. Habár apuka szlovák, én meg: is-is. De, az én férjem magyar; én magyar származásnak (sic) vallom magam, mert az vagyok anyuka után, és így a gyermekeim is csak így, de persze ők is tudnak szlovákul ugyanígy mint én, mert ebben a világban, itt Slovenskón ez nagyon kell. Mondjuk az én unokám, most a legidősebb 15 éves, az szlovák iskolába jár felsőbe, most kezdte. (...) mert amilyen ő szakmát választott, építésznek, nem volt magyar iskola Rimaszombatba, csak ez a szlovák. És ő magyar iskolát végzett, a bátkait, de ottan már csak szlovák volt, úgyhogy ő most szlovákul kezdte, úgy hogy megfelel-e nem felel-e fogalmam nincs. Úgyhogy mink ilyen keverékek vagyunk: is-is. De viszont örülök neki, mert Slovenskón lakunk, és itten több helyen, ha bemegy az ember hivatalos dolgokba „Dobrý deň!”, Sőt, meg sem szólalnak magyarul, hogy ha olyan helyzetbe kerülök.”

A baracaihoz hasonlóan a radnóti és a rimaszécsi magyar tannyelvű iskolának egyformán többségében romák a tanulói. A baracai és a radnóti pedagógus-interjúkból egyaránt az derült ki, hogy a roma családok egyre nagyobb része otthon is igyekszik foglalkozni a gyermekekkel, aminek a hatása jól látható az oktatásban. A kizárólag roma tanulókat oktató baracai iskolafolyosó falait sűrűn díszítik a tanulók által elnyert kitüntetések, a járási, országos versenyeken szerzett győzelmek, helyezések emléklapjai. Az oktatás rendjének folyamatos fenntartásához szükséges többletenergia mellett különleges adottságok kellenek ahhoz, hogy a napi tanítási penzum mellett versenyekre is felkészítsék a diákokat.

„Igen, mondjuk rá én az elsősökkel foglalkozom, mert benn vagyok velük, fogom a kezüket. De nagyon megfelelőek a gyermekek, nagyon tiszták, nagyon ügyesek, amelyiknek már úgy fog egy kicsit. De ezek akik idejárnak, ezekkel látjuk hogy van egy kicsit foglalkozva, van törődve, van olyan aki nagyon de nagyon törődik. Ez roma iskola, mert itt csak romák járnak. Tiszta nagyon rendes, be kell menni iskolába, nem tudom a környéken több helyen voltunk iskolába, mert már igaz-e nekem a gyermekeim is jártak iskolába, az unokáim és több

helyen voltam én is, mármint utánuk, de ilyen iskola, ilyen rendes, nem azért hogy itt vagyok de... (...) Itt nagyszerű, itt nagyszerűk a tanítók, az igazgató, takarító. Be lehet a mosdóba menni, mint az első osztályú hotel, nagyon rendbe van, de komolyan most, be kell menni meg kell nézni, mert így szavanként hiába mondom, vagy hiszik vagy nem”.

A szlovák állam által is támogatott iskola-összevonások Gömörben sajátos ellentmondásokkal járnak. Miközben az aprófalvas kistérségek önkormányzatai minden erőfeszítésük ellenére képtelenek a nem ritkán egyetlen összevont osztállyal működő kisiskolákban tartósan megfelelő színvonalú oktatási feltételeket biztosítani, s egyre több szülő dönt a városi beiskolázás mellett. Ugyanakkor a városi környezetben az iskolák tanulói létszáma nem növekszik abban az ütemben, ahogyan az elvárható lenne. Az egymással versenyző szlovák és magyar tannyelvű városi iskolákban ugyanis a „jobb érvényesülés” feltételeként értelmezett szlovák nyelvtudás érdekében, vagy éppen a vegyes házasságok többnyire szlovák nyelvi és iskolaválasztási hajlandósága miatt egyre többen döntenek a szlovák iskolák mellett.

Az aprófalvakból a városba ingázó magyar tanulók ily módon éppen csak pótolni tudják a többségi iskolákat választó városi magyar családok gyermekeit. A falusi tanulók számára a kisvárosi vagy akárcsak a körzeti iskolában való tanulás a továbbtanulás zálogát jelenti. Arra a kérdésre, hogy a helyi kisiskola után vagy helyett miért választják a károsai magyar szülők egyre többen a kisvárosi alapiskolát, egyértelműen a magasabb színvonal és a jobb felkészítés a főérv:

„Érdeklődtük és csak jókat hallottunk a tornaljai gimnáziumról, úgyhogy nagyon remek diákokat készítenek fel. Erre a két gyerekem is a példa, úgyhogy nagyon sokoldalúak, mert nem tudom mondhatom-e ezt? A fiam egyedül ő vett részt a 20. nemzetközi matematikaversenyen, ami Bonyhádon volt ebben az évben, de minden évben részt vett rajta. Akár a matematikain, akár a magyar nyelvből. A szavalóversenyen, az országoson aranyéremes a lányom, úgyhogy sok mindenre felkészíti őket, úgyhogy én örülök, hogy ide járnak, ebbe az iskolába.”

A városi szlovák és magyar iskolák közti választás több más dél-szlovákiai városban is megosztja a magyar szülőket, és rendszerint már az óvodaválasztásnál is megfigyelhető az a szülői mérlegelés, hogy a magyar jellegű városokban a családok a magyar nyelv átöröklődését biztosítottak tekintik, a szlovák nyelv elsajátítását viszont a többségi óvodákban, iskolákban tartják jobban megoldhatónak. Akadnak például Komáromban, Dunaszerdahelyen olyan családok is, amelyek a szlovák tannyelvű óvoda után, ahol gyermekeik jó alapokat szereztek az államnyelvből, magyar alapiskolába íratják őket.

A magyar államhatárhoz közeli gömöri falvakban, kisvárosokban az elmúlt években felerősödött a magyarországi iskolaválasztás jelensége is. Ez kivált a jobb színvonalú vagy biztos szakmát kínáló középiskolák esetében figyelhető meg, de akadnak példák az általános iskola felső tagozatában is a magyarországi iskolába való beiratkozásra. A határon átnyúló iskolák közötti együttműködésre csak elvétve találtunk szórványos példákat, pedig egy jól végiggondolt intézményközi együttműködés biztos sok bajra jelenthetne megoldást.

A gömöri magyar anyanyelvű cigányság átlagosnál még mindig kétszer-háromszor nagyobb gyermekvállalása rövidtávon biztosítja a meglévő nagyobb magyar tannyelvű iskolák fennmaradását, a kisiskolák esetében azonban ez már a nagyrócei és a rimaszombati járásban sem tekinthető biztosnak. Sokféle rögtönzés, pozitív kezdeményezés, intézményi próbálkozás ellenére a dél-szlovákiai magyar anyanyelvű romák magyar tannyelvű oktatásában nincs átfogó elképzelés és program. A rimaszécsi *roma tanoda* a magyarországi tanoda-program egyetlen „határon túli” intézménye évről-évre nehéz anyagi helyzetben próbálja folytatni tehetséggondozó programját, ennek megfelelően minimális a mintaadó szerepe.

3. Járasközponti és nagyközségi alapiskola Mátyusföldön

Az elmúlt félévszázadban egymást gyakran váltogató (cseh)szlovákiai köz-igazgatási beosztások nemcsak Gömörben, hanem a csallóközi tömb-magyar régiót északról határoló Mátyusföldön is alapvetően az asszimilációs célzatú megoldásokhoz vezettek. A szenci, galántai, vágsellyei és érsekújvári járások mindegyikét úgy alakították ki észak-déli irányban, hogy a déli részek magyar többségű sávja mindenütt kisebbségi helyzetbe került az ugyanazon járáshoz csatolt, nyelvhatártól északra fekvő szlovák részekkel szemben.

Az úgynevezett galántai „nagyjáras” az 1960. évi nagy közigazgatási átszervezést követően így foglalta magában a tiszta szlovák korábbi szeredi járást és a felerészben magyar, de szlovák többségű központtal rendelkező egykori vágsellyei járást (Kocsis, 1995; Szarka, 2001). A járas magyar többségű települései közül egyedül Nyárasdon nem működik magyar tannyelvű iskola. A csak alsó tagozaton működő iskolák közül a királyrévi három, az alsóhatári, kajali, taksonyi, vezekényi és vízkeleti kisiskolák két-két, a kosúti iskola pedig csupán egyetlen összevont osztállyal működik. A 2012. évi beiratkozások során majdnem minden településen többen jelentkeztek, mint az előző években.

Kedvező fejleménynek számított, hogy Galántán, a járási központ Kodály Zoltánról elnevezett magyar tannyelvű iskolájába 26 galántai lak-hellyel rendelkező család iratta be gyermekét, s mellettük csak 10 volt a

szomszédos falvakból Galántára beiratkozó elsősök száma. A korábbi években a galántai magyar családok közül többen a szlovák iskolát választották, most viszont olyan szülők is a magyar iskola mellett döntöttek, akik gyermekeiket szlovák óvodába járatják.⁶

1. táblázat. A galántai járas magyar tannyelvű (MTNY) alapiskolái

	Település	Iskola neve	Iskola típusa
1	Galánta	Kodály Zoltán MTNY Alapiskola	1-9. évf.
2	Diószeg	MTNY Alapiskola és Óvoda	1-9. évf. és óvoda
3	Nádszeg	MTNY Alapiskola és Óvoda	1-9. évf. és óvoda
4	Felsőszeli	Széchenyi István MTNY Alapiskola és Óvoda	1-9. évf. és óvoda
5	Nagyfödemes	Borsos Mihály MTNY Alapiskola	1-9. évf.
6	Tallós	MTNY Alapiskola és Óvoda	1-4. évf. és óvoda
7	Jóka	Gregovits Lipót MTNY Alapiskola	1-9. évf.
8	Nagymácséd	Mészáros Dávid MTNY Alapiskola	1-9. évf.
9	Vága	MTNY Alapiskola	1-9. évf.
10	Hidaskürt	MTNY Alapiskola és Óvoda	1-4. évf. és óvoda
11	Vezekény	MTNY Alapiskola	1-4. évf.
12	Alsószeli	MTNY Alapiskola	1-4. évf.
13	Feketenyék	MTNY Alapiskola	1-4. évf.
14	Királyrév	MTNY Alapiskola	1-4. évf.
15	Nemeskajal	MTNY Alapiskola	1-4. évf.
16	Vízkelet	MTNY Alapiskola	1-4. évf.
17	Nemeskosút	MTNY Alapiskola	1-4. évf.
18	Taksony	MTNY Alapiskola	1-4. évf. és óvoda
19	Alsóhatár	MTNY Alapiskola	4. évf. és óvoda

Forrás: Štatistická ročenka – základné školy, 2011/2012, Ústav informácií a prognóz školstva. <http://www.uips.sk/prehlady-skol/statisticka-rocenka---zakladne-skoly>

Továbbra is komoly létszámgondokkal szembesülnek azonban a Galánta szomszédságában található magyar többségű települések, ahonnan a magyar családok többsége vagy Galántára, vagy szlovák tannyelvű iskolába iratta be gyermekét: Taksonyon és Nemeskosúton 1-1 elsőssel, Vízkeleten 2, Nemeskajalon pedig 4 elsőssel kezdték a tanévet. A járásban Jóka, Tallós községekben él számottevő roma népesség, ezért itt nem tekinthető alapvető fontosságú kérdésnek a roma családok magatartása.

Interjúinkkal a galántai központi iskola, valamint a kistérség egyik legsikeresebb magyar tannyelvű intézményének, a Felsőszeli Széchenyi

⁶ Beiratkozások: Harminchat elsőst irattak be Galántán, tizenegyet Deákiban, Felvidék hírportál, 2012. február 14. www.felvidek.ma

István Alapiskolának a helyzetén keresztül szeretnénk volna képet alkotni a mátyusföldi magyar és vegyes családok beiratkozási gyakorlatáról. A járás valamennyi magyar iskolájában másfél évtizede folyamatosan egyre kisebb a tanulók száma, aminek elsődleges oka a magyar nemzetiségű iskolaköteles évfolyamok lélekszámának csökkenése.

A Szlovák Oktatási Információk és Előrejelzések Hivatalának honlapján 2003 és 2011 között a szlovákiai magyar nemzetiségű iskolakötelesek fentebb már említett átlagosan 20 százalékos csökkenését a galántai járás adatai alaposan felülmúlták: a Mátyusföld központi kistérségében a rendelkezésre álló nyolcéves intervallumban 32,4 százalékkal volt kevesebb magyar nemzetiségű alapiskolás korú fiatal (Štatistická ročenka – základné školy, 2003-2011). A magyar nemzetiségű iskoláskorú évfolyamok rohamos fogyásának okai közt általában a magyar családok országos átlag alatti termékenységi mutatóit, valamint a vegyes házasságokban született gyermekek többségének szlovák nemzetiségét szokás megadni, s ez a két tényező más mátyusföldi elemzésekben is megjelenik.⁷

A galántai magyar tannyelvű iskolák közül főleg a csak alsó tagozatos osztályokat működtetők kerültek az elmúlt két évtizedben nehéz helyzetbe. Részben az általános gyermekszám-csökkenés miatt, részben pedig azért, mert a szülők igyekeztek minél korábban a teljes kiépítettségű iskolába beírni gyermeküket. Egészen külön eset a galántai központi magyar iskola tanulói létszámának drámai fogyása, amelyre többféle magyarázat is létezik. Pukkai László, egykor a Szlovákiai Magyar Pedagógusszövetség elnöke, nyugalmazott galántai gimnáziumi tanár a gyorsan növekvő, jórészt gyökértelen városi magyar közösségének asszimilációs potenciáljával, az 1945-1948 közötti reszlovakizáció által érintett „ősgalántaiak” felemás, egyre inkább szlováknyelv-domináns identitásával véli magyarázhatónak azt a tényt, hogy a galántai magyar tannyelvű alapiskola tanulóinak száma az elmúlt húsz-huszonkét évben közel a felére csökkent.

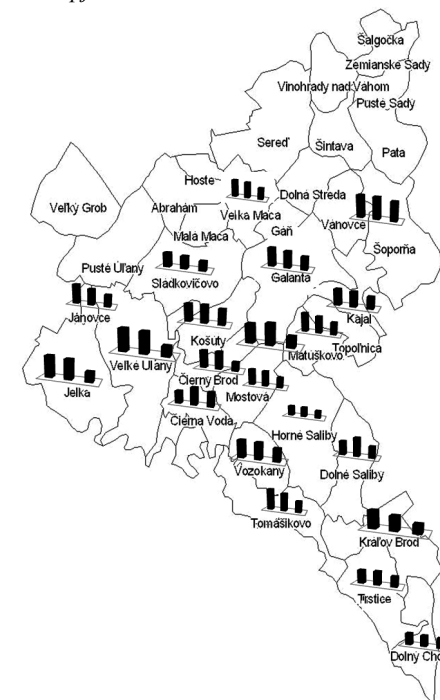
Az asszimilációs alternatíva kifulladásá

Az iskola igazgatónője szerint kifulladásra látszik a szlovákiai magyar fiatal városiakok asszimilációs kiútkeresése. A többi dél-szlovákiai kisvároshoz hasonlóan a galántai magyarok jelentős részére is jellemző volt az a maga-

⁷ A fogyás okai közt gyakran a nyelvhatár közeli helyzetben lévő peremrégiókban feltételezett erősebb asszimilációs hajlandóságot megkérdőjelezni látszik a galántaival szomszédos dunaszerdahelyi járás hasonló adata. A Csallóköz szívében, viszonylag távol a pozsonyi agglomeráció rendkívül intenzív terjeszkedésétől a 2003 és 2011 közti időszakban a magyar nemzetiségű diákok száma 27,4 százalékkal csökkent, ami a csallóközi migrációs veszteségeket is figyelembe véve a magyar családokban a születésszámok erőteljes csökkenését látszik elsőslegesen okként megerősíteni.

tartás, amely a szlovák nyelvtudástól csodákat remélt. Ugyanakkor a szlovák iskolaválasztása bizonyíthatóan komoly nyelvi, lelki nehézségeket jelent a kisgyermekeknek, s az iskola elvégzése után semmilyen garancia sincs arra, hogy a többségi iskolát elvégző magyarok eredményesebben boldogulnak a munkaerőpiacon, mint a magyar iskolába járók.

A galántai járás magyar népességének változása az 1991-es, a 2001-es és a 2011-es népszámlálási adatok alapján⁸

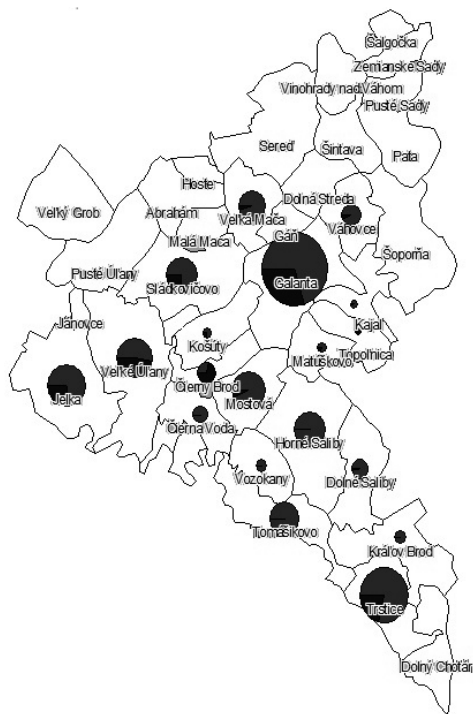

„Háromszáznegyven gyereünk van. Most harmadik éve, hogy állandósulni látszik ez a létszám, mert az 1990-es, 2000-es évhez, mondjuk inkább így, hogy a 2000-es évhez viszonyítva, ahol fölül 600 gyere-

⁸ A járás magyar többségű községei: Jelka–Jóka, Velké Úlany–Nagyfödemes, Čierna Voda–Feketenyék, Čierny Brod –Vízkelet, Mostová–Hidaskürt, Vozokany– Vezekény, Tomášikovo–Tallós, Trstice –Nádszeg, Dolný Chotár–Alsóhatár, Kráľov Brod–Királyrév, Dolné Saliby– Alsósózeli, Horné Saliby– Felsőszeli, Matúškovo–Taksony, Topolnica–Nyárasd, Kajal–Nemeskajal, Váhovce–Vága, Malá Mača–Kismácséd, Velká Mača–Nagymácséd. Csupán egy korábban magyar többségű településen, Kosúton (Košúty) kerültek a magyarok kisebbségbe: arányuk 47,5%-ra csökkent, miközben a helybeliek 5,5%-a nem jelölte meg nemzetiségi hovatartozását. A két város: Galánta és Sládkovičovo– Diószeg

künk volt, évről évre több tízzel csökkent a gyerekek létszáma. Lehet, hogy akkor volt egy ilyen bébi bumm, meg hasonló és sok gyerek volt nálunk is, szlovák iskolába is. A 2005-ös év után nagyon-nagyon éreztük azt, hogy nagyon sok magyar gyereket átvisznek. Amikor már nem volt az a nagy föllángolás ugye, hogy magyar iskolába a magyar gyereket, utána hát eléggé kétségbe voltunk esve. Talán harmadik éve, hogy ezt sikerült megállítani. Úgy néz ki, hogy olyan 5-6 évre, ha előre vetítem – itt-ott az ember összeszedi ezeket a statisztikai adatokat –, hogy ez állandósulni látszik. Ez azt jelenti, hogy most a 4. osztályt kivéve jövőre minden évfolyamba párhuzamos osztályunk lesz. És a 4. osztályba is lehetne, csak ott kicsit gazdasági okokra hivatkozva a 28 gyereket nem osztjuk.”

A járás magyar többségű településein magyar és szlovák tannyelvű iskolába járó tanulók aránya⁹

⁹ A két térkép forrása: Inter-ethnic knowledge management in Eastern Central Europe, <http://gis.geox.hu/mtaki/elemzesek.asp>, újjászervezte a Szlovák Statisztikai Hivatal 2011-es népszámlálási adatai alapján

A járás magyar tannyelvű alapiskolai oktatásának egyik legsúlyosabb gondját a város környéki falusi kisiskolák fogyása, illetve a városi iskola aránytalanul erős vonzereje jelenti. Miközben a járás másik kisvárosában, Diószegen és a szomszédos két mátyusföldi járás központi városában, Szencen és Vágsellyén egyre inkább a magyar iskola pusztta megőrzése a cél, a galántai iskola – jórészt éppen a környező falvakból beáramló tanulóknak köszönhetően stabilizálta helyzetét. A súlyos konfliktusok forrását magában hordó tendenciát a galántai iskola vezetője úgy értékelte, hogy a városi magyar iskola választásával elsősorban a minőségi oktatás garanciáját próbálják biztosítani:

(...) nagyon sokan a faluról behozzák elsőtől a gyereket, nem ötödiktől. De még nekünk volt egy elsős osztályunk, addig ötödikben volt, hogy hármat is nyitottunk. Minden bizonnyal a falusi iskolákon, mivel eléggé csökkent a gyereklétszám, összevont osztályok vannak – ugye több évfolyamot egy osztályban tanítják – és a szülők félnek attól, hogy így már a gyerek nem tud olyan minőségi oktatást kapni, mint amikor külön osztályba tanul. Nem bántom a környékbeli kisiskolákat – pedig olyanokat is hallok néha a szülőktől, hogy némelyik ott tanító pedagógus nem mindig ura a helyzetnek (...) De például Királyfán, akik tanítottak, azok olyan tanító nének voltak, hogy bárhol megállnák a helyüket.”

Tannyelv, többségi nyelv – kétnyelvűség

A Kodály Zoltán Alapiskola a város másik három szlovák iskolájával versenyez a gyermekekért, akik közt továbbra is elég sok magyar a szlovák iskolákban tanul. Az utóbbi években megpróbálták megcélozni a vegyes házasságokban élő fiatal szülőket, jelezve, hogy a magyar tannyelvű iskolában intézményes lehetőségek vannak a tudatos és magas szintű kétnyelvűség elsajátítására. A 2012. évi pozitív fordulat a galántai lakhelyű vegyes családok és szlovák óvodából érkező magyar elsősök korábbiaknál jóval nagyobb beiratkozási hajlandóságában, illetve számában talán ennek a tájékozódásnak az első eredményét jelzik. Mint ahogy arról is kaptak pozitív visszajelzéseket, hogy a szülők számára fontos az iskola családi légköre, a szlovák iskolakéhoz képest is jobb technikai felszereltsége. Annak szintén jó volt a szülői és tanulóinak fogadtatása, hogy az interaktív táblák tudatos használatával és általában a képek, illusztrációs anyagok rendszeres és módszeres alkalmazásával a tanulókat sokkal jobban le lehet kötni, az oktatást össze lehet kapcsolni a mostani számítógépes generáció számára természetes adathordozókkal, szöveges és képi tartalmakkal.

A szlovák nyelvoktatás sikere a galántai tapasztalatok szerint számos tényezőtől függ: ezek a helyes és hatékony módszer megválasztásától a

nyelvi készségeken át egészen családi, baráti háttérig, a nyelvismeret aktív használatáig terjednek. A galántai kétnyelvű közegben a nyelvoktatás színvonalával szemben csak ritkán szoktak panaszt emelni.

A pedagógusok és szülők által egyaránt sok szempontból kritikusán értékelt magyarországi oktatási nevelési támogatás ellenére a galántai alapiskola vezetője rendkívül pozitívan értékeli a Bethlen Gábor Alap által kiírt pályázati lehetőségeket. Ezekkel a szlovák költségvetési támogatás biztos háttéré mellett mindig számíthatnak a fejlesztési igények magyarországi forrásokból történő kielégítésére is.

A galántai szülőinterjúkból alapvetően az iskola pozitív megítélése köszönt vissza. A városban lakó magyar családok változó nagyságú része számára a saját iskolai tapasztalatok folytatásának lehetőségét jelenti, más esetekben a kiegyensúlyozott kétnyelvűsége való neveléshez adhat kulcsot a magyar iskola választása. A szomszéd falvakból Galántára beiratott tanulók szülei főként a minőségi oktatás garanciáját látják a városi iskolában, s igen gyakorlatiasan vagy a rendszerint galántai munkába járással kapcsolják egybe a gyermekek utaztatását vagy igen korán önálló közlekedésre tanítják gyermekeiket.

A pedagógus-interjú egyebek közt arra adott esélyt, hogy megismerjük a többségi szlovák nyelv oktatásának gyakorlati nehézségeit és a kétnyelvű kisvárosi környezetből adódó lehetőségeit. A szlovákiai magyar pedagógusok által másfél évtizede kifejlesztett Szkabela-Bóna módszer mellett több más módszertani újítást is kipróbálnak a szlovák órákon, amelyek hatékonyságát tovább növeli az a tény, hogy majd minden osztályban van egy-két anyanyelvi szintű szlovák tudással rendelkező tanuló, akiket jól be lehet vonni az új anyagot szemléltető gyakorlatokba.

„*Nekem most olyan szerencsés összetételű az osztályom, hogy több vegyes házasságú gyerekem is van, három, és van egy teljesen szlovák kislányom is, akinek a szülei egyáltalán nem tudnak magyarul. És nem tudom, valahogy a többiek is, talán van ott egy-két olyan gyöngébb tanuló, ez igaz, de a zöm a huszonhéttől – olyan tizenöt – biztos, hogy nagyon jó szókinccsel rendelkezik. És ezt valószínű otthonról hozzák.*”

A magyar tannyelvű iskola többségi számára is lehetőségeket rejtő tannyelvi profiljára érdekes példát hozott fel a tanárnő, amikor elmesélte, hogy két magyarul nem beszélő szlovák szülő is a Kodályt választotta gyermeke számára, mondván, hogy az iskoláskorban fontos az idegen nyelvek tanulása. S Galántán egyetlen nyelvet lehet igazán jól megtanulni, s ez a magyar. A szlovák család döntését megerősítette az édesanyával megtörtént eset:

„*(...) elvesztette a munkahelyét, és Pozsonyban egy nagyon jó állást kínáltak neki, ahol feltétel volt a magyar nyelv tudása. És akkor azt*

mondta, hogy, no most meg már duplán nem bánja, hogy a kislánya idejár, merthogy egyszerűen ez is egy fantasztikus munkahely lett volna, igaz, Pozsonyban. Annak a cégnek, ahova került volna, valamilyen kapcsolatai voltak egy magyarországi üzemmellel, de ő magyar nyelvtudás hiányában eleve kiesett.”

Galánta és a város közeli falvak kétnyelvű környezetében a két különböző státusú nyelv helyzetének, presztízsének, egymáshoz való viszonyának, a kétnyelvűség megbecsültségének változásai mindig is rendkívül érzékenyen érintették a „többségi” és „kisebbségi” iskola közti választással szembesülő szülőket. A kérdést korábban egy doktori disszertáció keretében vizsgáló Árendás Zsuzsa szerint szoros korreláció van ugyan a családok etnikai összetétele és az iskolaválasztás között, de a döntést majdnem minden esetben valamilyen szinten befolyásolják azok a elsősorban nem etnikus, hanem a gyermek karrierjével és a szülők elvárásaival összefüggő sikerességi szempontok, amelyeknek egyik tartós összetevője éppen a többségi, illetve államnelyv megfelelő szintű elsajátítása. A szerző a vegyes házasságok „nehéz döntéseit” vizsgálva okkal feltételezi azt, hogy az etnikailag homogén házasságok többségében könnyebben választanak gyermekeiknek iskolát. A galántai alapiskolai tapasztalatok azt jelzik, hogy a helyi és városi, a kisiskola és a központi iskola közti választás sokszor éppoly nehéz döntés, mint a tannyelv kiválasztása. (Árendás, 2012).

Ezen kívül arra is érdemes a galántai információk alapján felhívni a figyelmet, hogy a kétnyelvű kisvárosi közegben viszonylag képlékeny és gyorsan változó társasági, társadalmi minták is működnek, amelyek például a gazdasági konjunktúra vagy éppen válságperiódus idején egészen más kontextusba helyezik a gyermekek iskolájának kiválasztását.

Versenyképesség és identitástermelés a felsőszei alapiskolában

A galántai járás magyar tannyelvű kilenc osztályos nagyiskolái közt a felsőszei Széchenyi István Alapiskola kétségkívül a legsikeresebbek közé tartozik. A magyar tannyelvű óvodával is rendelkező iskola felső tagozatában a szomszédos alsószei gyermekek számára szintén helyet biztosít. A két falu iskoláinak igen gazdag múltja van, 1945-ig párhuzamosan evangélikus és katolikus magyar iskolák működtek itt, kiváló, országosan ismert tanító urak és tanító kisasszonyok vezetésével. (Boros, 2005). 1949 óta magyar és szlovák tannyelven folyik a párhuzamos oktatás. Az iskola igazgatónőjétől és pedagógusaival készült interjúkban, valamint a hetedik osztályos tanulókkal készült egy fókuszcsoporthoz tartozó interjú keretében elsősorban az iskola versenyképességét biztosító oktató munka és magyar

identitástermelő funkciók összehangolásáról tudtunk meg számos érdekes információt. Miközben mind a két Szeliben is radikálisan összementek az iskolakorú évfolyamok – az egykori 80-90 fős évfolyamok helyett 2012-ben Alsószeliben nyolcan, Felsőszeliben pedig huszonhárman iratkoztak be az első osztályba.

Az iskola sikeres igazgatónöje, aki éppen ottjártunkkor fejezte be igazgatói ténykedését, maga is nehezen szembesült a demográfiai mélyrepüléssel és annak következményeivel: a 2011–2012-es tanévben csökkent először a tanulók száma kettőszáz alá, ami a fénykorhoz képest több mint 50 százalékos csökkenést jelent. A jó hírnévnek örvendő, aktív és innovatív tanári kar dicsérete mellett az interjú harmadik percében már rátér az iskola egyik erősségére, a magyar kulturális, történelmi hagyományok tudatos ápolására épülő identitástermelő és erősítő tevékenységre:

„Nagyon fontos iskolánkban, s a pedagógiai programunkban is benne szerepel, hogy mik azok az értékek, amiket képviselünk. Egyrészt a hagyományokra építünk. Itt mindig is fontos volt az, hogy a gyerekek magyarságtudata kellően felvértezett legyen, hogy a helyi értékekkel tisztában legyenek. Ezért mondjuk azt, hogy – és nemcsak divatból – értékörzők, értékközvetítők vagyunk. Minden munkánk, akár az oktatáson belül, akár a tanításon kívül ezt követi és erre figyel. Kreatív tevékenységüket, tehát ilyen alkotó-írói tehetségüket a pedagógusok a gyerekeknek is átadják. Nagyon sok fogalmazási versenybe bekapcsolódnak a gyerekek, nagyon szép fogalmazásokat írnak, amelyeket nemzetközi szinten is jutalmaznak.”

Az iskola több mint ötven éve egy épületben, de egymástól szakmailag szinte teljesen különválasztva működik a szlovák tannyelvű alapiskolával. A tanítótestületek, a tanulók közt szinte semmilyen átjárás sincs, a két iskola a közös működtetési költségeket leszámítva teljesen önálló. Az első közös akciójukra egy uniós pályázati kiírás nyomán vállalkoztak. Sikertelenül elnyerniük a támogatást, amely alapjává vált egy rendszeres közös munkának. Ennek tapasztalatai a sok évtizedes együttélés ellenére mindkét iskola tanítói számára igazán újdonságot jelentettek:

„Együtt írtuk a pályázatot és a pályázat megvalósítása is együtt történt. Tehát ez azt jelenti, hogy a biológia oktatásfejlesztésén dolgoztunk, módszertani könyveket, tankönyveket, elektronikus segédanyagokat készítettünk. Volt egy csapat, amelyikben tehát magyar nyelven a dokumentációkat a mi iskolánk pedagógusai – négyen a magyar iskolából és négyen a szlovák iskolából – dolgoztak. És hát az irányítása is közös volt. Na, itt havi találkozásaink is voltak ugye, sőt azok, akik alkották a könyveket, azok napi rendszeres kapcsolatban voltak

egymással. És igen, mondtuk mindannyian, hogy nagyon jó volt a munka, nagyon sok mindent tanultunk mi is azáltal, hogy az egyezés, tehát nemcsak egymás között, mert ugye ha munkafolyamat van, akkor a munkafolyamaton belül is bizonyos kompromisszumokat kell kötni, vagy hát megegyezéssel működünk és a csapatban így működik a csapatmunka.”

Az iskola igazi versenyistállóként működik, szlovákiai és magyarországi versenyekben, egyénileg és csapatokban egyaránt folyamatosan és eredményesen részt vesznek. Mindehhez megfelelő szponzori és pályázati munka társul. Az ezekből a pótlólagos és bizonytalan forrásokból származó bevételeket egyebek közt a legsikeresebb tanulók jutalmazására használják fel. Az igazgatónö megfélelőnek tartja a kapcsolatot az iskola utánpótlását biztosító óvodások szüleivel. Az iskola aktív helyi közéleti tényezőnek számít, a leendő elsősök szüleivel korán felveszik a kapcsolatot és kihasználják minden beiratkozási akciót, támogatást, kapcsolatteremtési lehetőséget.

A pedagógus interjúból is kiderült, hogy sajátos nyelvi szimmetria jellemzi az egy fedél alatt működő magyar és szlovák tannyelvű iskolát. Miközben a magyar anyanyelvű gyermekek komoly szellemi beruházással sajátítják el a szlovák nyelv alapjait, a szlovák iskolában a tanulóknak mintegy a fele olyan családokból származik, ahol a magyar szintén egyenrangú kommunikációs eszköz. A kétnyelvűségnek ez az egyoldalú, egyfelé billenő „szimmetriája” a magyar jellegű és dominanciájú két Szeliben is érezteti hatását. Egyre több a vegyes házasság, az óvodai beiratkozások arányát pedig a két tagozat számára egyformán megállapított kvótával befolyásolják:

„... most voltak a beiratkozások ugye és kétszoros óvoda vagyunk. Negyvenhat gyerek látogassa a két csoportot és ugye ezt most, hogy nagyon erős a szlovák a falunkban, annak ellenére, hogy valamikor kevesebb volt a szlovák és már ott vagyunk, hogy már majdnem fele-fele arány és sokan bejönnek. Eladják a házukat, úgyhogy ilyen pozsonyiak megveszik és ugye jönnek a vegyes házasságok. (...) Vannak olyan szülők, akik különböző okokat fölállítanak, hogy mér is... Nagy falu, de mégis olyan, hogy közvetlen a kapcsolatunk. Ismerem a szülőket, vagyok velük olyan jó viszonyba, hogy elbeszélgetünk azon, hogy ha azon döntött, hogy szlovák oviba, akkor mér is adtak szlovák oviba azt a gyerkőcöt. Na és akkor itt jönnek azok a dolgok, mer hogy például magából indult ki az anyuka: Te figyelj, én nem tanultam meg rendesen magyarul, szlovákul, nekem gondom volt a további pályafutásom során: a szlovák nyelvnek a hiányossága. Vagy a nagyobbik gyerek, olyan is volt, hogy a nagyobbik gyerekből indult ki,

hogy magyar óvodába járt. Úgyszintén nem sajátította el az iskolába kellőképpen és elkerült innen a faluból.”

A hetedik osztályosokkal készített fókuszcsoporthoz tartozó interjú során a tanulók egyszerre voltak büszkéek iskolájuk jó hírére és sok többletet nyújtó tanári felkészítő munkára. Ugyanakkor teljesen természetes módon hiányolták a saját érdeklődési területeiknek megfelelő sokszínű kiegészítő programokat, amelyek helyett rendre az identitástermelést célzó történeti, hagyományörző akciók szerepelnek például az iskolai kirándulásokon. A beszélgetésben részt vevők fejlett igazságérzetről tettek tanúbizonyságot akkor, amikor egy-két pedagógus önző magatartását bíralták és a diákjogok érvényesítésének hiányosságait rótták fel.

A kritikus hangvételű beszélgetés ezzel együtt azt is bizonyítja, hogy az iskola keményen számon kérő és versenyztető munkatílusa szuverén egyéniségeket nevel, akik igen korán felismerik és megkülönböztetik egymástól a hasznosat és a feleslegeset, a szemfényvesztést és az igazi értékeket.

A felsőszei Széchenyi István Alapiskola és Óvoda két nem egészen váratlanul ingatagrá vált etnikai háttérű településen ma egyszerre aktív magyar identitástermelő és oktató-nevelő intézmény. Eredményei, sikerei, kezdeményező ereje azt jelzi, hogy a mátyusföldi nagyközségek iskoláinak talán sikerül túlélniük a mostani, tartósnak ígérkező demográfiai mélyrepülést és az asszimiláció térnyerését. Az ötven kilométer távolságra lévő Pozsony kiköltözői, a galántai Samsung üzem járásszerte szétszórt többségi munkatársai mindenesetre jelzik, hogy a szomszédos Deákin használt Halotti beszéd és a Kodály Zoltán szellemi hagyományba kapaszkodó kistérségben folyamatosan új kihívásokkal, megpróbáltatásokkal kell szembenézni.

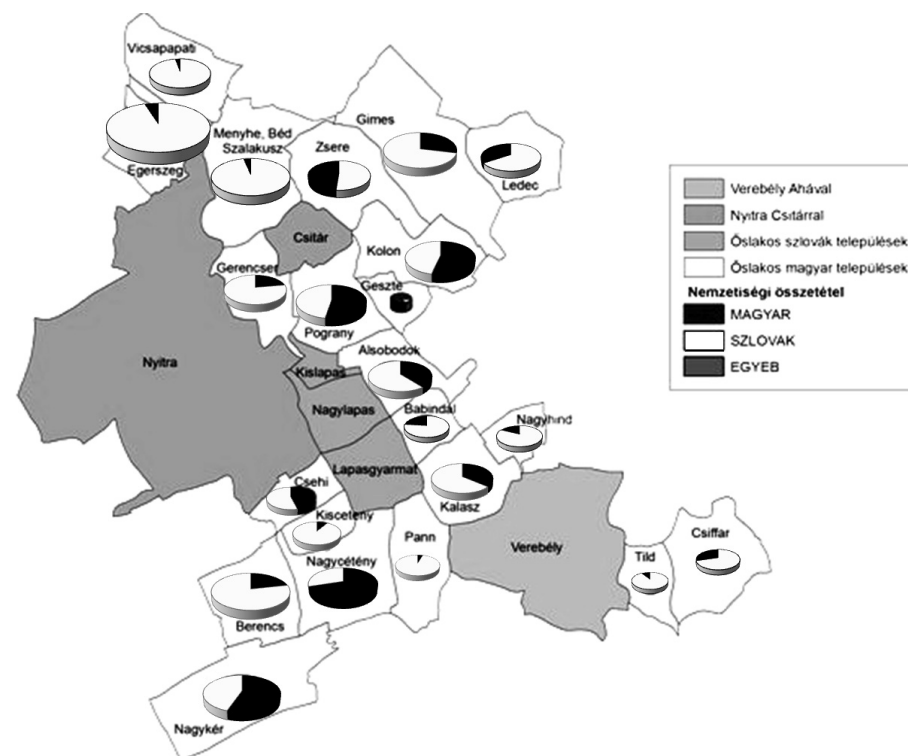
3. Zoboraljai magyar oktatás helyzete

A nagyvárosokon (Pozsony, Kassa) kívül Szlovákiában a nyitrai járás magyar lakta településein, Zoboralján él szlovákiai magyar közösség. Kutatásunk harmadik helyszínénél ezt a vidéket választottuk, lévén az utóbbi években itt csökken a legnagyobb mértékben a magyar iskolába járó gyermekek száma. A 2001-es népszámlálási adatok alapján a nyitrai járásban még 10 956 magát magyar nemzetiségűnek valló személy élt, ami a lakosság 6,7%-át jelentette. A 2011. évi népszámlálási eredmények az elmúlt tíz évben bekövetkezett 18,16 százalékos csökkenést mutatják: a járásban 9076 fő, a lakosság 5,7%-a vallotta magát magyar nemzetiségűnek.

A rendelkezésünkre álló demográfiai adatok, beiratkozási mutatók tájékoztatnak minket a zoboraljai magyarság, valamint a magyar iskolába járó gyermekek folyamatos létszámbeli csökkenéséről. Az európai népességfogyási hullámhoz „igazodva” a negatív demográfiai mutatók itt is elsődleges magyarázatként szolgálnak a csökkenő gyermeklétszámra. Szórvány közegben ezt a jelenséget tovább fokozza a magas asszimilációs hajlandóság. (Bodó, 2003) Korábbi kutatások bizonyítják, hogy a többségi nyelven történő iskola elvégzése a nemzeti identitásvesztéshez vezető út. A identitásvesztés viszont már egyenlő az asszimilációval. (Lampl, 2009.41.) Az asszimilációs folyamatot előidézhető szlovák nyelvű iskola-választás főként a szülő kezében van, hiszen a hatályos szlovák jogszabályok szerint a szülő szabadon választhat gyermeke számára iskolát. A kérdés, hogy a szülő milyen szempontokat mérlegel döntése meghozatalakor.

1. ábra. Nyitrai járás nemzetiségi összetétele a 2011-es népszámlálási adatok

Forrás: <http://korkep.sk/cikkek/egyebek/2010/09/28/8042-ketnyelvuseg-helyzete-zoboraljan-alapjan>, frissítve Szlovák Statisztikai Hivatal 2011-es népszámlálási adatai alapján

A kötelező tíz éves iskolakötelezettség előtt az óvoda látogatása nem kötelező, országos szinten az óvodás körű (3-6 éves) gyermekek több mint 90%-a jár óvodába. Az óvodakiválasztás motivációi között az anyanyelvi nevelés kizárható Zoboralján, ugyanis önálló magyar nyelvű óvoda nem működik, magyar anyanyelvű kisgyermekek által látogatott intézményekben magyar nyelvű foglalkozásokat tartanak. Amennyiben az oktatás nyelve szempontjából az óvoda és az iskola kiválasztás háttere mögött azonos motivációk lennének, a vizsgált környéken már nem működnének magyar nyelvű alapiskolák. A szlovák nyelvű óvodát követően a következő döntésnél a szülők egy része nem lép az automatizmus útjára, és nem választja gyermeke számára a szlovák nyelvű iskolát.

Zoboralja magyar nyelvű iskolahálózata

A nyitrai járásban hét darab magyar nyelvű iskola működik különböző kisebb lélekszámú magyarok által is lakott településeken. Ezek közül három iskolában lehet tanulni az első osztálytól a kilencedikig, a többi négy alsó tagozatos (1-4. osztályos) iskolaként funkcionál. A pogrányi kilenc osztályos alapiskola az egyedüli önálló magyar tannyelvű alapiskola a járásban, a többi iskola a szlovák tagozattal együtt közös igazgatóság alá tartozik.

2. táblázat. Nyitrai járás magyar nyelvű iskolái

Település	Iskola típusa	Létszám 2011/12
Alsóbodok	1-4. éves	6
Csehi	1-4. éves	9
Gímes	1-9. éves	37
Kolon	1-4. éves	14
Nagycétény	1-9. éves	71
Pográny	1-9. éves	60
Zsére	1-4. éves	7
Összesen		210

Forrás: www.uips.sk

A járásban egyetlen kétnyelvű óvoda működik, összevonva a szintén kétnyelvű alapiskola egyik tagozataként, ahová a 2011/2012-es tanévben 13 óvodás járt. A többi magyar lakta faluban magyar nyelvű foglalkozásokat vezetnek a magyarul beszélő óvónők. Az egyik helyi civil vezető elmondása szerint a kilencvenes évek elején volt egy kezdeményezés egy magyar nyelvű óvoda létrehozására a legnagyobb magyar nyelvű telepü-

lésen Nagycétényben. A szülők azonban nem igényelték azzal az indokkal visszautasítva, hogy gyermekeik az óvodában tanulják meg a szlovák nyelvet, az iskolában egyébként is magyar nyelven tanulnak majd.

Iskolaválasztási szempontok a szlovákiai magyarok körében

A legfrissebb empirikus felmérést a Fókusz Intézet végezte a szlovákiai magyarok iskolaválasztási stratégiáiról 2011-ben, sőt idősorosan egészen 1996-ig rendelkezik erre vonatkozó adatokkal. A felmérés eredményei azt mutatják, hogy a tömb magyar területen és szórványban is ugyanúgy visszaszorulóban van a magyar nyelvű oktatás a többségi nyelvvel szemben, és az iskolaválasztás szempontjából már nem meghatározó a tömb/ szórvány megkülönböztetés. (Dobos, 2011) Ennek ellenére úgy gondoljuk a zoboraljai magyar szülők iskolaválasztási szokásait vizsgálva találmunk olyan különleges jegyeket, mely az anyanyelvű iskoláztatás elleni érvek tovább sorát bővítik. A fent felvázolt negatív demográfiai mutatók mellett számos egyéb speciális tényező játszik közre a zoboraljai magyarság fennmaradásának kétsége kapcsán.

3. táblázat. Nyitrai járás magyar nemzetiségű tanulóinak száma

Tanév	2003/ 2004	2004/ 2005	2005/ 2006	2006/ 2007	2007/ 2008	2008/ 2009	2009/ 2010	2010/ 2011	2011/ 2012
Magyar diákok száma	550	501	452	412	377	350	325	314	302

Az iskolaválasztás szempontjából emelnénk ki a leglényegesebb szempontokat. A nyitrai járásban a legmagasabb a szlovák iskolába járó magyar nemzetiségű magyar tanulók száma, a legutóbbi tanévben 41%. A vegyes házasságok száma országszerte, ebben a járásban pedig különösen növekszik, melynek következtében a vegyes házasságból született gyermekek iskoláztatási nyelve kompromisszum kérdése a házastársak között, becslések szerint azonban kétharmad részben a többségi nyelvű iskolát választják. A vegyes házasságban élő szülők mellett azonban negatív tendenciát mutat a homogén magyar házasságban élő szülők iskolaválasztási gyakorlata is a többségi nyelvű iskola felé. Zoboralján a homogén házasságban élő szülők gyermekeinek csupán 40%-a jár magyar nyelvű alapiskolába, ez az arány az országos átlag felének felel meg. Nyitra város közelsége is kedvezőtlenül hat a magyar nyelvű kisiskolák helyzetére, a környéken elterjedt a szülőkkel a városba járó

gyermek modellje, s ebben az esetben a gyermek iskolázási nyelve nyitrai magyar alapiskola hiányában csak a szlovák lehet. A magyar nyelvnek egyre alacsonyabb presztízse van, mely az identitástudatra kedvezőtlenül hat. Különösen jellemző a szórványvidékre a többségtől különböző nemzetiség teherként való megélése, mely az interjúk során is kikristályosodott:

„Ez egy teher számára és lehet, hogy őt is érte valami megszólás vagy atrocitás a magyarsága miatt.” (helyi civil vezető)

„...a szülők a magyarként való megmaradást azt olyan tehernek érzik.” (nagycétényi pedagógus)

„Itt a Nyitra vidékén ez már kockázat magyarnak lenni.” (gimesi pedagógus)

Bizonyos szülők körében él egyfajta automatizmus gyermekeik iskolaválasztásánál. Saját mintájukat követik gyermekeik oktatási nyelvét illetően, egyes esetekben még azonos intézményválasztást is jelenthet. Ez a fajta automatizmus a homogén magyar házasságban élő, magyar tannyelvű iskolát végzett szülők döntése lehet. Interjúalanyaink körében is számos példa volt a generációs iskolakötődésre:

„apukám is idejárt, meg az ő testvérei is, meg mindenki” (hetedikes diák)

A szülők által leginkább hangoztatott érv a magyar iskola mellett, hogy gyermekeiket magyar nyelven szeretnék taníttatni, azért, hogy megtanulják a magyar nyelvet, az irodalmat és történelmet, megismerhessék múltjukat. A szlovák nyelvű iskolába járt szülő saját életéből is ezt a tudást hiányolja, ezért is választotta gyermekei számára a magyar iskolát:

„A fiam megismerte aztat magyar irodalmat, kultúrát akkor el tud menni abba az országba, érezhet valamit iránta, ami már a szlovák gyerekből kiveszik bár a szülei magyarok esetleg de magyar nagymama- nagyapa van, de már ha a gyerek szlovák iskolába jár, ez úgy kiveszik belőle mint ahogyan énből is kiveszett, kifog velem beszélgetni Petőfiről vagy ... mikor énnekem az semmit nem mondott, szlovák iskolában nem oktattak magyar írókat talán direkt...” (alsóbodoki szülő)

Két tannyelvű iskolában oktató pedagógus annak ellenére, hogy ő maga szlovák iskolába járt gyermeke számára magyar iskolát választott, ismerve a szlovák tanrendet arra a következtetésre jutott, hogy a „szlovák tanrend magyarellenes”, így gyermeke a szlovák iskolában nemcsak hogy a magyar irodalmat és történelmet nem tanulhatná meg, hanem még a magyar történelmet sem objektív szellemben sajátíthatná el.

Praktikus okok, mint például az iskola közelsége az iskolaválasztás szempontjából ezen a környéken nem hangzottak el. A zaboraljai magyarok által lakott falvak többségében szlovák tannyelvű iskola is működik,

míg magyar nyelvű legtöbb esetben csak 1-4. osztályos. Három falu kivételével, ahol 1-9. osztályos magyar tagozat működik, a többi faluban lakó diákoknak legalább ötödik osztálytól utazni kell.

A szülők és a gyermekek pozitívan értékelték az iskolák családi hangulatát. Alacsony létszámú iskolák lévén a tanulók érzik pedagógusaik részéről az odafigyelést, mely elmondásuk szerint a nagyobb létszámú iskolákban nem létezik. Ez a családi hangulat természetesen a létszámcsökkenés következménye, az 1-4. osztályos iskolákban a legtöbb esetben osztályösszevonásokkal párosul, ugyanis csak ilyen formában tud megmaradni.

A magyarországi oktatási-nevelési támogatást senki nem említette motivációs tényezőként a magyar iskola melletti döntésnél. Külön kérdésre válaszolva, miszerint motiválja-e a szülőket ez a támogatás, az egyik szülő elmondta, hogy az egyik vegyes házasságból származó gyermek szülei e miatt döntöttek a magyar iskola mellett. A többiek tapasztalata egyöntetűen az, hogy nem játszik döntő szerepet az iskolaválasztásnál.

„Szerintem ez a mozaikba az egyik rész. Nem az a fő szempont.” (helyi civil vezető)

„Nem, ez már nem motiválja őket. Ha jön elfogadják, de ez de nem utaznak rá, hogy milyen jó, hogy kaptunk én nem tudom mennyi pénzt.” (gimesi pedagógus)

A szlovák tannyelvű iskola választásának szempontjai

Vizsgálatunk egyik célkitűzése, hogy felderítsük azokat a szempontokat, melyek alapján a szülők a szlovák nyelvű iskola mellett döntenek. Mondhatnánk, hogy nem a direkt célcsoportot szólítottuk meg, jelen kutatásunk során ugyanis a magyar nyelvű iskolákat vizsgáltuk. Interjúalanyaink mint külső szemlélőket kérdeztük, hiszen ők maguk és gyermekeik döntő többsége magyar nyelvű iskoláztatásban részesül(t). A külső szemlélő attitűdje érezhető az interjúkból, a szlovák nyelvű iskolát választó szülők általuk megfogalmazott érvei mellé ugyanis minden egyes alkalommal elmondják saját ellenérveiket is. A leggyakrabban elhangzott indok, ami miatt a véleményalkotók szerint a szülők szlovák tannyelvű iskolát választanak gyermekeik számára az az érvényesülés. A könnyebb érvényesülés lehetőségének tartják a szlovák nyelvű alapiskola elvégzését a továbbtanulás során, a munkaerőpiacon és az élet minden területén.

„hogy mi befolyásolja a szülőket, hát sok minden, elsősorban a butaság befolyásolja, amit itt a környéken beszélnek, hogy érvényesülés... valamikor ezt magyarázták, és ez olyan, mint a rossz reklám, hogy

ezt most nehéz elmagyarázni, hogy az ellentétje a jó, hogy nem csak az érvényesülhet aki szlovák iskolába járt, rengeteg példa van, hogy anyanyelvén tanultak sokkal többet elértek az alatt az idő alatt. Ez a legegyszerűbb, ezt mondani.” (helyi civil vezető)

Az interjúalanyok erre az érvre rengeteg ellenpéldát sorolnak fel. A szülők a környezetükből hoznak fel példákat arra vonatkozóan, hogy a szlovák iskolába járt gyermek nem ért el például adott esetben eredményesebb karriert mint a magyar iskolába járó társa. Az iskolák vezetői és pedagógusai pedig saját iskolájukban végzett sikeres diákjaikat hozzák fel pozitív példaképként, rámutatva, hogy a magyar iskolában végzetek karrierútja is lehet eredményes, s ez nem az iskola nyelvének függvénye. Az iskolák a tanulmányi versenyeken elért eredményeiket, sikeres diákjaik történetét kiadványokban, évkönyvekben is megjelentetik, hogy a leendő beiratkozásra váró gyermekek szüleinek bizonyítsák az iskola eredményességét. Az egyik iskola vezetője elmondja azonban, hogy annak ellenére, hogy szlovák-magyar közös igazgatóság alatt lévő iskolában a magyar tagozat lényegesen aktívabban vesz részt tanulmányi versenyeken:

„azt mondják a szülők azt nézik, hogy legyen szép iskola, legyen jó iskola...abszolút nem a magyar tagozat adja az egész iskola eredményeinek 80%-át” (gímesi pedagógus)

Egyes szülők szerint az államnyelvet szlovák nyelvű iskolában lehetőséges megfelelő szinten elsajátítani. Ez a szempont azonban szintén egy berögzült közhelynek számít a szórványvidéken, ahol a környezeti nyelv alapvetően a szlovák. Hivatalban, orvosnál, vásárlásnál szinte csak az államnyelv használatával lehet érvényesülni. Ez azt eredményezi, hogy az itt élők valójában a szlovák nyelvet nem az iskolában tanulják meg, hanem a környezeti nyelvként a mindennapokban. A nyitrai járásbeli magyar iskolák a szlovák nyelvű versenyeken kimagasló eredményeket érnek el. Diákjai szlovák nyelvtudásának szintjéről nyilatkozik az egyik pedagógus, miszerint az országos szintfelmérőn

„...80%-on túlléptük a monitort szlovák nyelvből.” (gímesi pedagógus)

A diákok körében készült fókuszcsoportos beszélgetés során is az derült ki, jól beszélnek a szlovák nyelvet. Egy kivétel volt, aki saját bevallása szerint nem beszél jól a nyelvet, abból kifolyólag, hogy nincsenek szlovák barátai. Nem is igazán keresi szlovák nyelvű társai barátságát, ugyanis több gyermekes családból származik, így testvérei a játszótársai. Feltehetően nem is törekszik a szlovák nyelv magasabb szintű elsajátítására, hiszen már hetedikesként tudja, hogy középiskolai tanulmányait Magyarországon szeretné folytatni.

A gyermek iskolájának kiválasztásánál nagyon sok tényező közrejátszhat, mint kiderült a munkahelyen való megfelelési kényszer is döntő szempont lehet. Az interjúalanyok több történetet elmondanak annak kapcsán, hogy egyesek gyakran nem vállalják fel magyarságukat munkahelyükön, így a gyermek magyar iskolába íratása számukra még kényelmetlenebb lenne:

„nehogy meg tudják, hogy magyar vagyok, nem hogy a gyerekeim magyar iskolába jár...” (gímesi pedagógus)

A többségi nemzet tagjai körében dolgozó szülők körében tehát a konformista szemlélet, a többséghez alkalmazkodás a szlovák nyelvű iskolaválasztás irányába hat. Hasonló módon hatással lehet a többségi nyelvű lakókörnyezet, a baráti társaság a szülőkre, de akár a gyermekekre is. Előfordulhat az is, hogy a gyermek dönti el melyik iskolába szeretne járni, s nála szlovák nyelvű barátai lévén a többségi nyelvű iskolára esik a választás. Erre az esetre egy ellenpéldáról számol be az egyik pedagógus miszerint vegyes házasságból származó gyermek annak ellenére, hogy testvére szlovák iskolába jár, ő maga magyar nyelvű barátja miatt fog a magyar iskolába járni.

A magyar-szlovák vegyes házasságból született gyermekek iskoláztatási nyelve a szórvány vidéken különösen hangsúlyos kérdés, hiszen a tömb magyar területekhez képest itt lényegesen magasabb a vegyes házasságok száma. Korábbi empirikus kutatások eredményei azt mutatják, hogy szlovák anyanyelvű édesanya esetén nagyobb valószínűséggel fog a gyermek szlovák nyelvű iskolába járni mint abban az esetben, ha az anya magyar anyanyelvű. Különböző élethelyzetekre van példa interjúalanyaink körében, a vegyes házasság kérdésében az egyik pedagógus tapasztalata szerint az dönti el a gyermek iskoláztatási nyelvét, aki dominánsabb a házasságban.

Megmaradás-stratégia Zoboralján

Több civil kezdeményezés vált valóra a rendszerváltást követően a zoboraljai magyarság megmaradása érdekében. A szlovák iskolaválasztás mellett érv a szülők részéről, hogy gyermekeik számára nem biztosított a magyar nyelvű középiskola a környéken, így a továbbtanulás megkönnyítése érdekében szlovák nyelvű iskolát választanak. A nyitrai gimnázium magyar tagozatát 1978-ban megszüntették, ezt követően nem működött a járásban magyar nyelvű középiskola. Erre a problémára is keresve a megoldást egy alsóbodoki vállalkozó falujában létrehozott egy magán szakközépiskolát, a nyitrai járás egyetlen magyar tannyelvű középiskoláját. A 2000-ben ala-

pított alsóbodoki Magyar Tannyelvű Magán-szakközépiskola alapító-tulajdonosa sem bízik a csodákban, de bízik abban:

„hogy a kezdeményezés évek múltán meghozza gyümölcsét... az utolsó percben vagyunk, másként eltűnünk.”

A magyar iskolával nem rendelkező településekben élő magyar szülők gyakran választják gyermekeik számára kényelmi vagy anyagi szempontok miatt a helyi szlovák nyelvű iskolát. A kálazi iskola magyar tagozatának megszüntetése (1984) után a helybeliek is erre az útra léptek. Főként civil támogatással tíz évvel a megszüntetést követően indították el egy iskolabuszt, mely a legközelebbi település (Nagycétény) magyar tannyelvű iskolájába hordja naponta a kálazi tanulókat.

Az interjúalanyokkal történő beszélgetések során az derült ki, hogy a zaborvidéki magyarok magyar identitástudata egyre gyengül, a magyar nyelv, a magyar kultúra megőrzésének egyre kevesebb jelentőséget tulajdonítanak. Ennek köszönhetően a magyar nyelven történő iskoláztatás fontosságát sem érzik.

„...hogy nekünk legitimé kell tenni a magyar nyelvet, bátran használni, nagy rendezvényeket csinálni, megjeleníteni, vizuálisan is legyenek.” (helyi civil vezető)

„...láthatóbbá kell tenni az itteni magyarságot, rendezvényeket szervezni...” (gimesi pedagógus)

A fent elmondottak arra engednek következtetni, hogy az itt élők körében a magyar identitástudatot a kulturális élet szervezésével lehet növelni, hisz ez az a tér, ahol a magyar nyelv és kultúra teljes egészében teret kaphat, ahol többségben érezhetik magukat az egyébként a mindennapi léthelyzetben többszörösen kisebbségi helyzetben élő szórványban élő magyarok.

„...tényleg környező falvak megmaradtak továbbra is magyar faluknak a Kolon, Gimesiek iskolában hát természetesen, hogy kell hogy megmaradjon, mert a régi, erős község és a hagyományok, népi hagyományok is megvannak. Úgyhogy szerintem az is, hogy mennnyire hagyományörző a község, azon is függ.” (gimesi pedagógus)

„itt van ez a Zaboralja, aminek van olyan kultúrája, amit nem szabadna hagyni meghalni...” (gimesi pedagógus)

A népi hagyományok őrzése, valamint az e köré szerveződő kulturális programok mellett az anyanyelvi vallásgyakorlás lehetőségét is biztosítani kell, lévén a zaboraljai magyarság hívő katolikus közösség. Az egyik helyi civil vezető is kiemeli az egyházi élet tudatos szervezésének jelentőségét:

„Oda kell figyelni, hogy a kántor magyar legyen, a sekrestyés magyar legyen. Ha Betlehemi játék van, akkor aktívnak kell lennünk, hogy mi

legyünk ott és akkor elveszük azt a teret előttük, mert ha mi kivonulunk, ők (szlovákok) akkor azonnal betöltik.”

Összefoglalva elmondható, hogy a magyar nyelvű oktatás megőrzésének feltétele a szórványban élő magyarok számára a magyar nyelv minél szélesebb körben történő használatának biztosítása. Figyelembe véve, hogy a szórványban élő magyarok környezeti nyelve, a munkahelyen, a hivatalban, bevásárlásnál stb. a többségi nyelv, az anyanyelvű iskoláztatás nyelve csak akkor lehet ösztönző, ha a közösség az emberek magánéleti szférájához tartozó egyházi életét és szabadidejét magyarul éli. Nyelvészek által is megfogalmazott tétel, hogy a nyelv minél tágabb körben való használata annak fennmaradási esélyeit növeli, azonban ehhez több tényező szükséges, különösen a nyelv presztízisének növelése. (Péntek, 2002)

Az interjúalanyok nyilatkozataiból az derül ki, hogy emocionális alapon hozták meg döntésüket mikor magyar nyelvű iskolát választottak gyermekeik számára, nem merült fel mérlegetelési szempontként az iskola minőségi, a pedagógusok szakmai alapon történő megítélése. A szülők minőségi többletként értékelték a szlovák nyelvű iskolákkal szemben az vizsgált iskolák alacsony diáklétszámát, megítélésük szerint gyermekeikre több figyelem kapnak, a pedagógusok ennek köszönhetően nem csupán oktatói, hanem a nevelői munkát is tudnak végezni.

5. Összegzés

Az általunk vizsgált gömői, mátyusföldi, zaboralji kistérségek magyar és részben szlovák tannyelvű iskoláinak választását befolyásoló tényezőket öt csoportba lehet elkülöníteni.

1. Az etnikai (nyelvi–kulturális és identitástényezők) vagy az egy-nemű családok magabiztos, problémátlan, már-már automatikus „könnyű döntéseit” befolyásolják vagy a vegyes házasságokban, átmenti, hibrid identitásformák esetén jelennek meg érvek és ellenérvek formájában. A magyar anyanyelv dominanciája a szlovákiai magyar közösséghez tartozók többsége számára ma, a kisebbségi létezés ötödik-hatodik generációjában is magától értetődő kiindulópont. A szlovák nyelv megtanulására, a kiegyensúlyozott és jó színvonalú kétnyelvűség elsajátítására azonban igen eltérő gyakorlatok alakultak ki. Ezek a különböző intenzív nyelvoktatási módszerek kipróbálásától a szlovák nyelvű óvodai és magyar tannyelvű iskolai képzés váltogatásától, egészen a szlovák iskola választásáig terjednek. A látszólag egyértelmű etnikai döntéseket is alapvetően befolyásolják a különböző családi és érvényesülési stratégiák, elvárások.

2. Mind a három történelmi régióban, az összes iskolában megtapasztaltuk a családi minták elsődleges fontosságát, jelentőségét. A homogén magyar- vagy a vegyesházasságokon belüli nyelvhasználat, a szülők iskolai tapasztalatai, a családon, rokonságon belül kialakult nyelvi és kulturális modellek, az ezekhez kötődő tapasztalatok igen nagy szerepet játszanak az iskolaválasztás előkészítésében és (utólagos) indoklásában. A nagyszülők érzékenysége, a rokonság megítélése látszólag rejtett, de annál fontosabb tényezőként lehet jelen a döntések meghozatalában.

3. A környezeti szocializációs és motivációs tényezők igen széles skáláját tártuk fel az általunk vizsgált, egymástól sok tekintetben különböző iskolákban. A lokális etnikai viszonyok (szlovák többségű településeken csökken a magyar iskolát választók száma, a helyi magyarság elfogadta vagy nem a magyar iskola hiányát, a romákkal való együtt tanulás elfogadása vagy elutasítása) éppúgy ebbe a kategóriába sorolhatók, mint a szociális körülmények korlátozó vagy éppen a lehetőségeket kibővítő hatása.

4. Az intézményi tényezők fontosságáról gyakran elfeledkeznek az iskolaválasztást befolyásolni kívánó programok tervezői. Pedig az iskolai felszereltség, a helyi, kisvárosi, körzeti iskolák megközelíthetősége, az utazás költségei és kényelmetlenségei, s különösen az oktatás minősége sok esetben évekre, évtizedekre eldöntheti egy-egy település iskolaválasztási szokásainak alakulását. A tanárok száma, helyi kötődése, népszerűsége, presztízse a szülők által egyre inkább figyelembe vett tényezők, amelyek különösen falusi környezetben meghatározhatják a családi döntéseket.

5. A szlovákiai magyar iskolaválasztást befolyásoló családi stratégiákat „a gyermek könnyebb boldogulását” középpontba állító nyelvi, etnikai, esetenként politikai „ideológiákkal” szintén minden iskolában találkoztunk. Ez a gyakran nehezen értelmezhető, de ezzel együtt rendkívül hatékony és könnyen hagyományozódó és gyorsan terjedő ideologikus érvrendszer a magyar iskolaválasztással szemben ható tényezők egyik legnehezebben kezelhető rétegére, az alapvetően kiegyensúlyozatlan dél-szlovákiai nyelvpolitikai helyzetre, a két nyelv közti aszimmetrikus viszonyra és az asszimilációs politikai gyakorlat negatív hatására utal.

Felhasznált irodalom

- Árendás Zsuzsa: Az iskolaválasztás elbeszélései. Társadalmi együttélés 2012. 1
 Bodó Barna: Identitás és szörványdiskurzus. Kisebbségkutatás 2003. 2.
 Boros Béla: Magyar *tanító a Kárpátok* alatt: A Szlovenszói Általános Magyar Tanító-egyesület összefoglaló története (1921-1945), Galánta 2005.

- Dobos Ferenc (szerk.): Szociológiai kutatások a határon túli magyarság körében. Kutatási jelentés, 2011.
 Gece Annabella: Az etnikai és társadalmi átrendeződés folyamata egy gömői falu 20. Századi életében, Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja 2007.
 Hoffmann István - Juhász Dezső - Péntek János szerk.: Hungarológia és dimenziális nyelvészet. Debrecen – Jyväskylä, 2002, 311-316.
 Keményfi Róbert: A gömői etnikai termozak. A történelmi Gömör és Kis-Hont vármegye etnikai térszerkezetének változása - különös tekintettel a szlovák-magyar etnikai határ futására. Fórum Intézet, Somorja 2003.
 Kocsis Károly: Közigazgatási változások Szlovákiában. Regio. (6) 1995. 4. 29–59.
 Lampl Zsuzsanna: A nemzeti identitás, avagy a márka megőrzése. In: Tóth Károly (szerk.): Hatékony érdekérvényesítést. Fórum, 2009.
 Lampl Zsuzsanna: A nemzeti identitás, avagy a márka megőrzése. In: Tóth Károly (szerk.): Hatékony érdekérvényesítést. Fórum, 2009.
 Péntek János: Státusz, presztízsz, attitűd és a kisebbségi nyelvváltozatok értékelés. In: Hoffmann István–Juhász Dezső–Péntek János szerk.: Hungarológia és dimenziális nyelvészet. Debrecen - Jyväskylä, 2002, 311-316.
 Prónai Csaba: Lokális cigány közösségek Gömörben. Identitásváltozások marginalitásban. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Bduapes 2005.
 Soóky László: Működő iskolák nélküli magyar települések, Vasárnap, 2003. december 12. <http://uj szo.com/vasarnap/2003050/a-vasarnap-temaja/mukodo-iskolak-nelkuli-magyar-telepulesek>.
 Štatistická ročenka–základné školy, 2003/2004–2011/2012, Ústav informácií a prognóz školstva. <http://www.uips.sk/prehlady-skol/statisticka-rocenka-zakladne-skoly>
 Szarka László: Közigazgatási reform és kisebbségi kérdés. A szlovákiai közigazgatási reform és a Magyar Koalíció Pártjának elképzelései. Kisebbségkutatás. 2001. 2,
 Tátrai Patrik: Etnikai térszerkezet és etnikai identitás a Nyitrai járásban. *Fórum* 2009/3
 Základné údaje zo sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011. Obyvateľstvo podľa národnosti. Štatistický úrad SR, 2012. http://portal.statistics.sk/files/ev_narodnost_12_7_v12.pdf